

Fagerhults kyrkogård

Fagerhults församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
FAGERHULTS KYRKOGÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	20
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlopande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har sätts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland (dessutom troligen delar av nuvarande Kanada). Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydskanandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Varend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohäradslagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdats att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Varend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Varend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domkapitel bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie domkapitel upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Møre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspeland, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetta, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Møre, Södra Møre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt.

Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

Växjö stift omfattar cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

FAGERHULTS KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Fagerhult 1:8, 31:1 och 34:1, Fagerhults socken, Högsby kommun, Handbörds härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1750: 1036 inv, 1800: 1368 inv, 1850: 2526 inv, 1880: 2788 inv, 1902: 2513 inv, 1950: 1967 inv, 2004: 734 inv

Kyrkomiljön

Fagerhults kyrka ligger i norra utkanten av Fagerhults samhälle, precis utanför kyrkogårdsmuren går väg 23 mellan Växjö och Oskarshamn. Runt om kyrkan i alla väderstreck finns kyrkogården. I kyrkogårdens sydöstra del ligger bårhuset som byggdes 1952. Väster om kyrkan på andra sidan vägen i en sänka, ligger den gamla och den nya prästgården vilken uppfördes 1950. På södra sidan utanför kyrkogårdsmuren finns en rödfärgad träbyggnad som hyser personalutrymmen och förråd. I övrigt har de byggnader som tidigare hängde samman med kyrkan rivits eller flyttats.

Kyrkan

Fagerhults äldsta kyrka ska ha byggts före 1337. Den brann ner och ersattes med en ny träkyrka 1451. Medeltidskyrkan revs 1739 och då uppfördes en kyrkbyggnad lik de kyrkor som idag finns i Frödinge och Kråksmåla. De representerar en typ av träkyrkor som byggdes i Småland under 1700-talet. Åren 1891-94 byggdes Fagerhults nuvarande kyrka straxt söder om 1700-tals kyrkan, vilken revs 1901. Den nya kyrkan byggdes i en tid när historiserande byggnadsstilar var mycket moderna och arkitekt var C G Löfquist. Kyrkan utgörs av ett enskeppigt långhus med ett torn i väster. I norr och söder finns på mitten av långhuset utbyggda utgångspartier. Fagerhults kyrka kom att konsekvent uppföras och inredas i nygotisk stil och utgör idag en av länets mera genomarbetade nygotiska kyrkor. Från gamla kyrkan överfördes till nya kyrkan kyrkklockorna, ett altarskåp från 1400-talet, två ljuskronor, två nummertavlor och en klocka gjord i Axebo.

Kyrkogårdens historik

Den äldsta kända kyrkogården i Fagerhult låg på nuvarande kyrkogårdens norr del. Sockenstämmoprotokollen berättar bland annat om frågor som berörde kyrkogården. En genomgång av detta källmaterial har gjorts av Peter Bexell.

Den äldsta kyrkogården omgärdades av en stenvall som enligt protokollen byggdes om 1780. I början av 1800-talet ökade antalet innevånare i socknen. En första åtgärd för att möta detta var att börja begrava de döda på linje vilket man ska ha börjat med 1814. Det var dock fortfarande trångt. På 1830-talet grävdes gravarna om vart åttonde år eftersom det bara fanns ca 300 gravplatser. En utvidgning av kyrkogården behövdes. Den genomfördes 1832-33. Man började då för första gången att begrava på norra sidan av kyrkan. I samband med arbetena togs stigluckorna bort, okänt hur många, och ersattes av stolpar och träportar som målats i svart och guldgult med dekor av gröna löv. Portstolparna ska ha varit lika dem som ännu finns vid Fagerhults gård. Ytterligare en stor förändring på kyrkogården genomfördes under 1832-33. Prosten Wagnelius hade 1787 låtit bygga ett gravkor tillsammans med sin måg, kapten Axel Rotlieb. Det ska ha legat i kyrkogårdsmurens södra del mittemot den västra ingången till gamla kyrkan. Gravkoret ska ha varit byggt av sten med en rappad fasad. Detta gravkor revs 1832 p.g.a. förfall och kistorna gravsattes på kyrkogården. Två år senare, 1834, kompletterades kyrkogårdens omgärdning med träd som planterades på kyrkvallen.

Under andra halvan av 1800-talet ska det ha funnits två ingångar till kyrkogården varav den ena motsvarar den norra ingången på kyrkogården idag. Möjligen är det de portar som syns på ett fotografi från 1894 där vita portstolpar anas i kyrkogårdens norra mur. År 1849-50 ersattes träportarna i denna ingång med järngrindar som tillverkats av Nils Peter Johansson. Troligen ritades grindarna av kyrkoherde Löfgren. På ytterligare ett fotografi, sannolikt från senare hälften av 1800-talet, syns den gamla kyrkan från nordost. I norra muren syns två vitmålade grindstolpar med tälttak och knopp. Platsen för grinden är sannolikt samma som idag. På fotografiet syns också klockstapeln öster om kyrkan.

Den äldsta bilden av kyrkan och kyrkogården som finns i museets samlingar är tagen på 1880-talet. Den visar kyrkan från sydost. Söder och öster om kyrkan finns en mängd av trävårdar. En bit av kyrkogårdsmuren som syns på bilden är byggd av kanthuggen sten och kallmurad. Ytterligare en bild av okänt datum visar den gamla kyrkan från söder. Flera stora lövträd står framför kyrkan. Det myller av gravvårdar som man kunde se på bilden från 1880-talet syns inte här. Endast ett fåtal mera påkostade gravvårdar syns på bilden. Nästa bild är tagen någon gång i perioden mellan 1894 och 1901 eftersom både den nya och den gamla kyrkan syns på bilden. På området mellan de båda byggnaderna, norr om nya kyrkan, syns en mängd gravvårdar varav flertalet förefaller vara av trä. Trävårdar var vanliga på Fagerhults kyrkogård fram till början av 1900-talet. Många av dem tillverkades lokalt av en man som kallades Nicke i Klo och ska därför ha fått ett för trakten särpräglat utseende. Inga trävårdar finns idag bevarade.

I samband med arbetet med den nya kyrkan utvidgades kyrkogården. Det innebar en utvidgning i söder av den gamla kyrkogården. Man iordningställde även mark söder om den nya kyrkan för gravplatser. Marken tillhörde kyrkoherdebostället. Området beskrivs på en karta från 1893 i lantmäteriets arkiv som åker men med flera stenrör och berghällar. Området omfattade 4240 kvadratmeter. När man rev den gamla sakristian 1904 användes stenen från denna till att bygga en ny kyrkogårdsmur kring den nya delen. Nya ingångar markerades av portstolpar från 1904 och 1905.

I museets samlingar finns serier med flygfotografier. Det äldsta flygfotot över Fagerhult är från 1935. Det visar den nya kyrkan från söder. Det förefaller som att det främst är kyrkogårdsområdet norr om kyrkan som används. Gravplatserna ligger här väldigt tätt och många av dem förefaller vara belagda med grus och omgärdade på olika sätt.

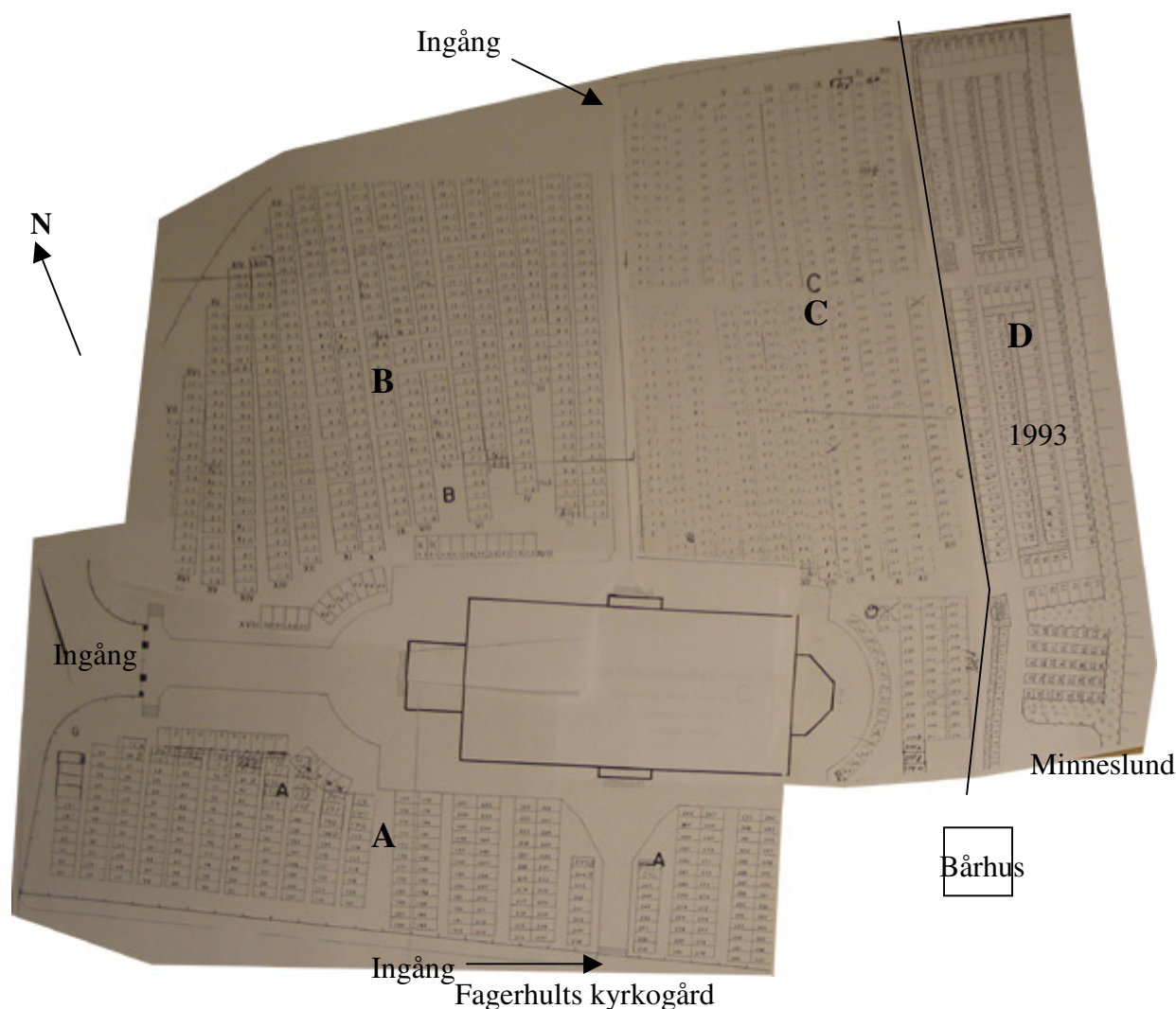
År 1949 gjordes en enkätundersökning på initiativ av Växjö stift. Församlingarna fick svara på några få frågor om sina kyrkogårdar. Svaren från Fagerhults församling berättar något om hur kyrkogården då var planerad. Kyrkoherden August Egberg berättar i sina svar att kyrkogården inte var planerad med träd eller häckar. Gravkullar förekom inte utan gravplatserna var utslätade. För gravvårdarnas höjd hade man som regel att de inte fick överstiga 125 cm höjd. När det gäller inskriptioner på gravstenar berättar Egberg att de oftast anger information om den avlidnes födelse- och dödsår men inte gårdsnamn.

Nästa flygfotografi är från 1950 och visar kyrkan och kyrkogården från sydväst. Stora lövträd skymmer det mesta av området norr om kyrkan men bilden ger ett något mer ordnat intryck än bilden från 1935. Hela området sydväst om kyrkan är nu belagt med linjegravar. Områden söder om kyrkan har ännu inte tagits i bruk. På bilden från 1935 avgränsas kyrkogården i söder av stängsel. Nu avgränsades kyrkogården istället av en häck.

Under 1950-talet genomförs flera stora förändringar på kyrkogården. År 1953 byggdes en helt ny mur i söder. Samma år stod ett bårhus, uppfört i trä, klart. Fram till 1895 hade ett bårhus funnits intill den gamla kyrkan. Det revs och därefter utnyttjades ett hus bakom Vålengården som bårhus. Det nya bårhuset på kyrkogården ritades av arkitekt Gräft och byggdes av byggmästare Oscar Helgee, Alsterbro. Därefter påbörjades arbetet med att bygga om muren i väster och norr. Dels var muren förfallen och dels behövde landsvägen breddas. När detta arbete var avslutat påbörjades det största av 1950-talets arbeten. År 1956 gjordes en omläggning av kyrkogården efter förslag av trädgårdsarkitekt Harry Kolsby. I samband med denna omläggning ska grusbelagda gravplatser ha såtts in och omgärdningar tagits bort. Ett flygfotografi finns från 1957 som visar kyrkan och kyrkogården från sydväst. Fortfarande skymmer stora träd det mesta av kyrkogården norr om kyrkan men man kan ändå ana en förändring. På bilden förefaller alla gravar stå i grus men det beror förmodligen på att gräset ännu inte tagit sig. Omgärdningarna är borta. Söder om kyrkan har gångar anlagts i områdena och eventuellt har den västra delen tagits i bruk. Även linjegravsområdet sydväst om kyrkan är nu till största delen täckt av gräs. Endast ett fåtal fläckar med öppen jord finns kvar. Under 1950-talet asfalterades alla gångarna. 1991 asfalterades de också om.

Trädgårdsarkitekt Harry Kolsby fick i uppdrag att planera nästa utvidgning. Planerna på en ny del av kyrkogården påbörjades år 1971 och omfattade ett område öster om de äldre delarna. I södra delen av området går berget i dagen och där skapades 76 stycken urngravplatser. Utöver det skulle området rymma 213 kistgravplatser. På området skulle häckoxbär, lindar, berberis och ölandstok planteras. Utvidgningen genomfördes dock av olika skäl inte förrän 1993. Då togs de gamla planerna fram och uppdaterades. Bland annat tillkom en minneslund.

I samband med kyrkans renovering och handikappsanpassning i början av 1990-talet planterades buskar i anslutning till vapenhuset. Den södra kyrkogårdsmuren restaurerades 1999.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Fagerhults kyrkogård har brukats under mycket lång tid. Platsen för den nya kyrkans torn är den högsta i Fagerhult och valdes för att kyrkan skulle kunna ses på långt håll. Kyrkogården är utlagd söder, norr och öster om kyrkan. Kyrkogården omgärdas av en stödmur och en trädkrans. Idag har kyrkogården en ordnad struktur med gångar som skiljer de olika gravplatområdena. Inom kvarteren finns dock, på den norra sidan, en äldre struktur kvar där inte alla gravvårdarna står på led. Kvarter A ligger i söder, B och C i norr och öster och D i öster. I alla fyra kvarter är gravvårdarna ordnade i rader i gräsmatta. I vissa partier står vårdarna mot en rygghäck. Området i öster, kvarter D utgör en tydlig utvidgning med minneslund och mer vegetation än övriga kyrkogården. Mellan kvarter D och övriga kyrkogården finns den gamla kyrkogårdsmuren kvar som en tydlig markering. Bårhuset finns i den sydvästra delen av kyrkogården. Kyrkan och kyrkogården har ett vackert läge i landskapet med utsikt över sjön Välen.

Omgärdning

Gamla delen av kyrkogården omgärdas av en stödmur av småsten med kalkstensplattor på ovansidan. Runt nya delen är en jordvall med syrenhäck planterad ovanpå.

Ingången i väster med svartmålade järngrindar (KI Fagerhult kyrkog 006)

Ingången i söder består av en enkel kalkstenstrappa (KI Fagerhult kyrkog 001)

Ingångar

I väster: Huvudentrén mittför ingången till vapenhuset utgörs av en större dubbelgrind samt två enkelgrindar. På de gråa granitstolparna till dubbelgrinden finns årtalet 1905 uthugget. Själva grindarna är svartmålade järngrindar.

I norr: Norr om kyrkan finns den andra ingången, en dubbelgrind i samma utförande som enkelgrindarna i väster. Grindarna är gjorda av Nils Peter Johansson, 1849/50

I söder: utgörs ingången i väster endast av en trappa av kalksten.

Vegetation

Trädkrans: Lönnar är planterade i väster och norr längs den gamla delen och som gräns mot den nya delen i öster, kvarter D.

Övrigt: Häckar av cotoneaster, ölandstok, rosenspirea och tuja. På nya delen, kvarter D, finns även syrenhäck mot öster. På ömse sidor om gången fram till kyrkans vapenhus finns björkar planterade. I kvarter B är en hängbjörk planterad.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

En gång leder runt hela kyrkan. Från kyrkogårdens ingångar i söder, väster och norr leder sedan gångar fram till kyrkans olika ingångar. Alla gångar är asfalterade. I övrigt finns inga markerade gångar.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns varierande gravvårdstyper från mitten av 1800-talet och framåt.

Utmärkande är de tidstypiska höga gravvårdarna av svart granit från förra sekelskiftet.

Traditionella gravvårdar med klassiserande motiv är ett dominant inslag. Det klassiserande motivet innebär bland annat vårdar som i formen efterliknar gavelportik med kolonner och toppig överdel, eller stenar dekorerade med lagerkrans, pilastrar med mera. Oftast är vårdarna av svart granit och blankpolerade på framsidan. I urngravsområdet finns det enbart liggande vårdar. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men även röd förekommer. På kyrkogården finns ett stort antal, korsformade men även rektangulära låga vårdar av marmor, fyra gjutjärnskors samt en kalkstensvård. Det finns också två vårdar av koppar finns på kyrkogården, den ena i form av ett kors och den andra i form av en kopparplåt. Ett fåtal gravplatser är fortfarande belagda med grus och det finns bevarade stenramar, ett gjutjärnsstaket och en gravplats som omgärdas av en buxbomshäck.

Minneslund tillkom öster om kyrkan 1993 (KI Fagerhult kyrkog 013)

Bårhuset uppfört 1952 (KI Fagerhult kyrkog 153)

Minneslund

Minneslund är anlagd på den nya delen av kyrkogården som tillkom 1993. Platsen utgörs av en gräsmatta som omgärdas av häckar av snöbär och snöbärshybrider. I det högra hörnet finns tre björkar planterade. I öster finns en rabatt där det planteras blommor på sommaren. Mitt i planteringen står ett äldre, svartmålat, gjutjärnskorset som det står minneslund i vita bokstäver på. Korset stod tidigare på kyrkogården och är en äldre gravvård som återanvänts. På höger sida om gjutjärnskorset finns ett ställ för blomvaser.

Byggnader

I den sydvästra delen av den gamla kyrkogårdsdelen finns bårhuset. Det uppfördes år 1952 av byggmästare Oskar Helgee i Alsterbro. Kapellet har vitputsad fasad och svartmålat plåttak likt kyrkan. Ingångspartiet har hörn av kalksten och trappan ner till kappellets ingång är också kalksten. På taggaveln över den inskjutna entrén är det tjärade träspån. Bårhuset används fortfarande som bårhus.

Olika typer av äldre vårdar uppställda på en iordningställd yta (KI Fagerhult kyrkog 016)

Äldre vårdar tagna ur bruk (KI Fagerhult kyrkog 018)

Övrigt

Längst i söder på den nya kyrkogården är en grönyta. I områdets sydvästra hörn iordningställdes, i samband med utvidgningen, år 1993 en grusad yta där man har ställt upp olika typer av äldre gravvårdar.

I slänten av muren på sidan av bårhuset samt precis utanför kvarter D, i söder ligger, äldre vårdar som tagits ur bruk. Ett antal vårdar grävdes också ner i den slänt som omger den del som tillkom 1993

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A består av ungefär 307 platser och ligger söder om kyrkan. Området avgränsas i söder och väster av kyrkogårdsmuren. I norr och öster löper en asfalterad gång. Kvarteret delas i två hälfter av den asfalterade gång som leder från trappan i kyrkogårdsmuren i söder fram till kyrkans södra ingång. Kvarteret består av dubbla rader med vårdar som är ryggställda. De två sista raderna längst i öster har dock en rygghäck av rosenspirea. Vårdarna är vända mot väster och öster samt en mot söder. Gravplatserna är anlagda för kistgravar. Hela området är gräsbesätt men gravvårdarna är placerade i öppen jord.

Översikt över kvarter A från väster (KI Fagerhult kyrkogård 028)

Vanlig typ av vård i kvarter A (KI Fagerhult kyrkogård 037)

Gravvårdstyper

Kvarteret domineras av stående låga gravvårdar. Materialet är främst svart och grå granit men även röd granit förekommer. En sten är gjord i röd granit medan själva framsidan där texten står är infälld svart granit. En av de små liggande stenarna är av marmor. Den äldsta vården är från 1932 och den yngsta är daterad 2003. Vårdar från 1960- fram till 1990-tal dominerar. Många har klassicistiska drag. Ett fåtal vårdar, i den västra delen, är små enkla vårdar resta över en person. Möjligen är det rester efter ett linjegravssystem som syns.

Den dödes titel finns på ett fåtal av vårdarna. Titlar som finns är glasblåsaren, köpmannen, sågmästaren, soldaten, nämndemannen, reparatören och banvakten. På ungefär hälften av vårdarna anges den dödes hemort.

Mindre vård i kvarter A troligen linjegravsvård (KI Fagerhult kyrkog 042)

Liggande marmorvård med skyddande glasskiva i kvarter A (KI Fagerhult kyrkog 034)

Övrigt

I östra delen av kvarteret finns bårhuset.

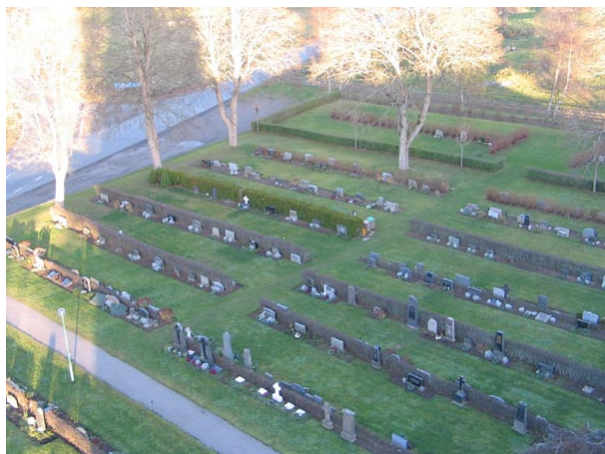
Kulturhistorisk bedömning

Kvarter A tillkom i och med den nya kyrkans uppförande på 1890-talet har inrättats i etapper under 1900-talet. Västra delen av kvarteret användes under första hälften av 1900-talet som linjegravsområde men få spår av den tidigare begravningstraditionen finns kvar. Resten av kvarteret har sedan tagits i anspråk från väster mot öster och utgörs av ett rätt enhetligt med låga rektangulära vårdar. Anläggningstypen är tidstypisk för kvarter tillkomna på senare delen av 1900-talet.

Kvarter B och C

Översikt över kvarter B från sydost. Gamla skolhuset syns i bakgrunden (KI Fagerhult kyrkog 047)

Översikt över kvarter C från kyrktornet (KI Fagerhult kyrkog 107)

Allmän karaktär

Kvarter B och C upptar hela ytan norr om kyrkan samt även en yta närmast koret i öster. Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmuren i väster och norr och i söder finns kyrkan och delar av en asfalterad gång. I öster utgör gamla muren gränsen mot kvarter D. Mellan kvarter B och C finns en asfalterad gång som leder från ingången i norr fram till kyrkans norra ingång. I övrigt finns inga gångar utan alla ytor är insådda med gräs. Vårdarna är ryggställda med

häckar av cotoneaster, tuja, måbar och ölandstok. De är vända mot främst öster och väster men även mot söder. Öster om koret finns ett mindre urngravsområde, bestående av en rad.

Pelare av kalksten. Kyrkogårdens äldsta vård rest över Johan Mag. Rosander död år 1844 och hans fru och son (KI Fagerhult kyrkog 074)

Gjutjärnsvård och bevarad grusbeläggning från 1892 i kvarter B. (KI Fagerhult kyrkog 080)

Gravvårdstyper

Intrycket av kvarter B och C domineras av de höga stående vårdarna främst i västra och södra delarna av kvarteren. Flertalet vårdar är stående men det finns även ett antal liggande, då främst i samband med familjegravar. Materialet är företrädesvis svart och grå granit men röd granit förekommer också. Här finns ett stort antal vårdar i form av kors, mindre liggande stenar och rektangulära vårdar i vit marmor. En av vårdarna är utformad som en pelare, av kalksten, med urna. Här finns fyra gjutjärnskors och ett modernt kors i koppar. Tre av vårdarna av sten samt ett av gjutjärnskorsen är återanvända genom att man har vänt dem och gjort ny inskription på den forna baksidan. Ett par gravplatser med stenramar finns bevarade och de är då också belagda med grus. I urngravsområdet är alla vårdarna liggande och mest ovanlig är nog en liggande vård av kopparplåt. Den äldsta gravvården i kvarter B, är den tidigare nämnda kalkstenspelaren med urna, från 1844. Den yngsta vården är från 2004. I kvarter C är den äldsta vården från 1858, ett gjutjärnskors rest över "Guds ords tjenare" Carl Syreen.

På det stora flertalet av gravvårdarna finns den dödes titel angiven. Vanligast är hemmansägaren och lantbrukaren. Övriga titlar som förekommer är godsägaren, nämndemannen, lanstingsmannen, kommunalnämndsordföranden, kronolänsmannen, häradsdomaren, åldermannen, säteriägaren, kontraktsprosten, kyrkoherden, kyrkvården, diakonen, föreståndarinnan, lärarinnan, furiren, soldaten, studenten, handelsresanden, vägmästaren, inspektören, trotjänarinnan och skräddarmästaren. På övervägande delen av vårdarna nämns den dödes hemort.

Övrigt

Pelarvården, vilken är rest över "Johan Mag. Rosander och dess fru Beata Chrl. Bolin af sonen Ax. Fredr. Rosander". Rosander skänkte skoltomten mitt emot kyrkan till församlingen i gengäld skulle gravvården skötas för evig tid.

Med liknande bakgrund skulle "fattigvårdsstyrelsen" vårda gravplatsen som omgärdas av gjutjärnsstaketet med texten Axebo 1892. Här är anordnad till familjen Edvard Svensson begravda.

Två av kyrkogårdens fyra gjutjärnskor. Korset till höger är kvarterets äldsta, 1858, och rest över Carl Syreen, kvarter C (KI Fagerhult kyrkog 101)

Några av kyrkogårdens många vårdar av marmor kvarter C (KI Fagerhult, kyrkog 138)

Urngravsområdet öster om kyrkans kor. (KI Fagerhult kyrkog 149)

Liggande vård av kopparplåt i urngravsområdet (KI Fagerhult kyrkog 152)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren utgjorde tidigare den södra delen av Fagerhults gamla kyrkogård innan den nuvarande kyrkan uppfördes. Kvarter B och C har sannolikt sedan kyrkogården anlades och fram till en bit in på 1900-talet fungerat som kyrkogårdens huvudsakliga begravningsyta. Traditionellt sätt har den södra sidan av en kyrkogård ofta haft högre status än den norra. Under en period i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var merparten av kyrkogården grusbelagd, även delar av linjegravsområdet. Många av gravplatserna omgavs av låga häckar, stenramar och staket. Av detta finns idag få spår i form av bland annat grusade gravplatser och stenramar. Dessa bör bevaras. Enstaka ålderdomliga gravvårdar finns dock bevarade i området vilket ger en känsla av historisk kontinuitet. Vårdarna från 1800-talets mitt bör bevaras på plats och föras in på församlingens inventarieförteckning. Det gäller även gjutjärnskorset och gjutjärnsstaketet.

Kvarter D

Översikt över den del av kvarter D som tagits i bruk från sydost (KI Fagerhult kyrkog 162)

Gränsen mellan nya delen, kvarter D och gamla delen av kyrkogården, kvarter C (KI Fagerhult kyrkog 015)

Allmän karaktär

Kvarter D ligger öster om kyrkan och är den nya delen av kyrkogården som tillkom 1993. I väster, mot den gamla delen, och i norr finns en häck av cotoneaster. I öster och väster är det planterat en syrenhäck. I kvarteret finns ölandstok planterat både som rygghäck och för att avskärma lite i kvarteret. I kvarteret har man planerat för 185 gravplatser, både kistor och urnor. Endast ett fåtal kistplatser har tagits i bruk medan urngravsområdet fortfarande inte brukas. I kvarteret finns minneslundan och en parkyta. Gravvårdarna är vända mot öster och väster. Hela området är besått med gräs.

Gravvårdstyper

Kvarteren domineras av stående låga gravvårdar. Materialet är främst grå granit men även röd och svart granit förekommer. De äldsta gravvårdarna är från 1994 och den yngsta från 2005.

På en av vårdarna anges den dödes yrkestitel, glasblåsaren. På nästan hälften av gravvårdarna anges den dödes hemort.

Gravvård i kvarter D (KI Fagerhult kyrkog 163)

Liggande gravvård i kvarter D (KI Fagerhult kyrkog 165)

Övrigt

I kvarteret finns en parkyta med en grusad yta där man har ställt upp olika typer av äldre vårdar som tagits ur bruk.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter D ligger som ett tydligt tillägg till den gamla kyrkogården. Kvarteret tillkom vid utvidgningen av 1993 och är tidstypiskt för tiden med sin enhetliga karaktär med låga stående vårdar i ryggställda rader. Nya delen av kyrkogården utgör en representant för det sena 1900-talets anläggningsstil.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Fagerhults kyrka och kyrkogård ligger vackert på en höjd på med utsikt över sjön Välen i utkanten av Fagerhults samhälle. Dagens kyrka har förmodligen föregåtts av tre kyrkor. Redan på 1300-talet bör det ha funnits en kyrka på platsen som avlösts av två andra innan den nuvarande kyrkan uppfördes söder om än ännu stående träkyrka år 1891-1894. De två kyrkorna kom att finnas samtidigt under ett antal år.

Kyrkan, bårhuset och kyrkogården ger sammantaget en värdefull kulturmiljö.

På Fagerhults kyrkogård har sockenborna begravts sedan slutet av 1300-talet. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgearbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av gravvårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-, gårdsnamn. På Fagerhults kyrkogård är titlar som lantbrukare och hemmansägare vanligast. Förutom de finns titlar så som kronolänsmannen, häradsdomaren, åldermannen, säteriägaren, kontraktsprosten, lärarinnan, furiren, soldaten, studenten, handelsresanden, trotjänarinnan och skräddarmästaren vilka alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. På övervägande delen av vårdarna nämns den dödes hemort.

En kyrkogård i anslutning till Fagerhults kyrka bör ha funnits sedan 1300-talet. Kyrkogården har kommit att utvidgas ett antal gånger både på grund av att nya kyrkan uppfördes i slutet av 1880-talet samt att större ytor behövdes. Den senaste utvidgningen gjordes åt öster på 1990-talet.

Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen 1950-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket togs bort. Arbetena gjordes för att rationalisera vårderna av kyrkogården. Spåren av tiden före insåningen av gräs kan anas genom de två gravplatser som fortfarande är grusbelagda samt en del bevarade stenramar. Dessa spår utgör en länk till kyrkogårdens utvecklingshistoria.

Gravvårdar från 1800-talets mitt och tidigare liksom gravvårdar av gjutjärn och smide skall föras in på församlingens inventarieförteckning. I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller konsthistoriskt värde.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.
- Kyrkan, kyrkogården och bårhuset utgör tillsammans en värdefull kulturmiljö som vittnar om platsens betydelse som kyrkligt centrum i bygden.
- Flera av gravvårdarna har ett person- eller lokalhistoriskt värde som berättar om Fagerhults historia

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Landsarkivet i Vadstena: Hylanders kyrkogårdsinventering från 1949

Bexell, Peter. Kyrkan i Fagerhult. Byggnader och människor. Kalmar 1994

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda häradar i Östergötland. Stockholm 1983

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Sven-Olof Ivarsson